

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

**Інновації в навчальному процесі
вищих навчальних закладів:
міжнародний та національний досвід**

*Збірник наукових статей за матеріалами
XV Міжнародної науково-практичної конференції
6-9 листопада 2007 року*

Ужгород (Україна) - Сніна (Словаччина)

Ужгород, Ліра, 2008

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TRANSCARPATHIAN STATE UNIVERSITY

INTERNATIONAL SCIENTIFIC BULLETIN

**Innovations in educational process
of high schools: international
and national experience**

*A collection of scientific articles from the material
of XV International scientific practical conference
6-9 of November 2007*

Uzhgorod (Ukraine) – Snina (Slovakia)

Uzhgorod, Lira, 2008

Вісник містить наукові статті, підготовлені на основі доповідей, проголошених та обговорених на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід», проведеної Закарпатським державним університетом спільно з Міністерством освіти і науки України, Закарпатською обласною державною адміністрацією та Академічним науковим товариством ім. М. Балудянського (Словацька Республіка) 6-9 листопада 2007 року відповідно до Плану проведення науково-методичних конференцій та науково-практичних семінарів з проблем вищої освіти і науки професорсько-викладацького складу в системі МОН України від 02.02.2007 року, № 1/9-50 та відповідного розпорядження голови Закарпатської облдержадміністрації.

In the scientific bulletin there are published scientific papers, articles and messages, prepared on the basis of reports, proclaimed and discussed at XV international scientific practical conference "Innovations in educational process of high schools: international and national experience" held by Transcarpathian State University with the help of Ukrainian Ministry of Education and Science, Transcarpathian regional state administration and slovakian M. Baludyanskiy Academic scientific society on the November 6-9, 2007.

A conference is organized in accordance with a plan of Ukrainian Ministry of Education and Science (February 2, 2007, N 1/9-50) and proper order of Transcarpathian regional State Administration.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова:

Ващук Ф.Г., доктор технічних наук, професор (Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна)

Науковий секретар:

Бунда В.В., кандидат фізико-математичних наук, доцент, старший науковий співробітник (Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна)

Члени редакційної колегії:

Бурлаков О.М., професор (Державна інспекція навчальних закладів МОН України, м.Київ, Україна)

Вокорокос Ліберіос, доктор технічних наук, професор (Кошицький технічний університет, м. Кошице, Словацька Республіка)

Вархолова Тетяна, доктор економічних наук, професор (Братиславський економічний університет, м. Кошице, Словацька Республіка)

Павко А.І., доктор історичних наук, професор (Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ, Україна)

Павлов О.А., доктор технічних наук, професор (Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут», м. Київ, Україна)

Попович В.М., доктор юридичних наук, професор (Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна)

Росул В.В., кандидат педагогічних наук, професор (Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут, м. Мукачево, Україна)

Харитонов Є.О., доктор юридичних наук, професор (Одеська національна академія, м. Одеса, Україна)

Фегер Александер, доктор фізико-математичних наук, професор (університет ім. П.І. Шафарика, м. Кошице, Словацька Республіка)

Чечі Дьордь, професор (університет м. Мішкольц, Угорщина)

Адреса редакції: Україна, 88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької 89-А
Тел.+38(0312) 251434; тел./факс +38(0312) 612535

Статті друкуються в авторській редакції.
За достовірність викладеного матеріалу несе відповідальність автор.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКУ ТА ПРИПИНЕННЯ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

А.В.Андрушко,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Закарпатського державного університету
(м.Ужгород, Україна)

Problems of denoting the beginning and ending of human life in criminal law are analyzed in article, which has a big role in qualification of murders. Conclusion is made concerning legislative fixing of beginning of human life and other problems.

У статті 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Охорона життя людини – найціннішого її блага – найголовніше завдання кримінального права України. Злочинам проти життя і здоров'я у Кримінальному кодексі (далі – КК) присвячений другий розділ. Однак життя людини як об'єкт злочинного посягання охороняється не лише законом про відповідальність за злочини проти життя та здоров'я, але й низкою інших кримінально-правових норм, які спрямовані на захист життя людини, тобто тими кримінально-правовими нормами, де життя людини виступає додатковим об'єктом злочину.

У кримінальному праві принципове значення має визначення моменту, з якого життя людини ставиться під охорону кримінального закону та встановлення моменту припинення життя людини. Відомо, що людське життя характеризується певною тривалістю, яка обмежена народженням та смертю. Завдати смерті можна тільки вже народженій та ще не померлій людині. Це надзвичайно важливо для правильної кваліфікації вчиненого, відмежування убивства від незаконного абортів. Дискусії з даного приводу ведуться в юридичній літературі давно, але однозначного вирішення досі так і не вироблено. На зазначену проблему звертали увагу такі учені-криміналісти: М.Д. Шаргородський, А.А. Піонтковський, А.М. Попов, С.В. Бородін, В.В. Сташис, М.І. Бажанов, Н.В. Лисак, С. Бояров, В.Т. Дзюба, М.І. Загородніков, В.І. Макринська, О.С. Капінус,

Б. Сариев, Т.М. Нуркаєва та ін. Межі життя людини аналізувалися і в працях теоретиків права, конституціоналістів та цивілістів: С.Б. Булеци, О.В. Домбровської, Є.С. Резника, О.Г. Рогової, Г.Б. Романовського, А.В. Соловйова та ін.

Метою даної статті є висвітлити існуючі підходи до визначення початкового та кінцевого моментів життя людини, обґрунтувати їх правильність чи хибність, зробити відповідні висновки.

Найбільш дискусійні моменти стосуються визначення початкового моменту життя людини. Складність тут полягає у тому, що народження людини є тривалим процесом, кожний елемент якого може бути розцінений як початок людського існування.

Ще у 1948 році проф. М.Д. Шаргородський у монографії «Злочини проти життя та здоров'я» пов'язував початок життя людини з першим подихом та з моментом відділення пуповини [21, С. 59]. Такої ж думки притримується відомий російський дослідник злочинів проти життя та здоров'я проф. С.В. Бородин, який пише, що початком життя слід вважати момент, з якого організм дитини здатний самостійно функціонувати та повністю відділений від організму матері [1, С. 204].

Проф. А.А. Піонтковський пов'язував початок людського життя з початковим моментом процесу пологів. Звідси він вважав дітовбивством не лише убивство новонародженого після відокремлення плоду від утроби матері та початку самостійного життя дитини, а й убивство, вчинене під час пологів, коли дитина, що народжується не почала ще самостійного позаутробного життя (наприклад, нанесення смертельної рани в голову дитині, що народжується, до того моменту, як вона почала дихати) [12, С. 103]. А.А. Піонтковського підтримав М.І. Загородніков, який вказував, що початком життя людини слід визнати початок фізіологічних пологів, оскільки цей момент свідчить про те, що плід остаточно дозрів та набув усіх необхідних якостей для позаутробного життя [7, С. 89]. Така думка є найбільш поширеною в національному праві. Сучасні науковці визнають, що початком життя є початок фізіологічних пологів, у тому числі передчасних чи штучних [8, С. 112; 9, С. 37; 11, С. 272; 18, С. 59; 20, С. 13].

Слід наголосити на тому, що зазначені вище позиції на сьогодні є найбільш поширеними та обґрунтованими. З приводу цих думок хотілося би сказати наступне. Перша позиція дійсно викликає більші сумніви, позаяк у цьому випадку заподіяння смерті уже народженій дитині, але яку з організмом матері ще пов'язує пуповина, або ж дитині під час пологів, у якої із утроби матері уже з'явилася голівка, не вважалося би убивством у кримінально-правовому сенсі. На цьому наголошує і В.І. Макринська [10, С. 17]. Така думка є хибною ще й тому, що КК України

2001 р. містить статтю, яка встановлює відповідальність за позбавлення життя дитини своєю матір'ю відразу ж після пологів або під час них (ст. 117 КК), і Кримінальний кодекс називає такі дії убивством.

Що ж стосується другої позиції, то нам вона також видається далеко не ідеальною. Вірною є думка Б. Сариева, який вважає, що «... не просто початок пологів, а той його момент, коли плід стало видно із утроби матері (і таким чином сам по собі він стає доступний для посягань), і слід визнати з точки зору кримінального права початком життя. Саме з цього моменту будь-які спроби умертвити плід стають убивством» [10, С. 18]. Видається однак, що і така позиція потребує уточнення. На нашу думку, поки дитина не виявляє ознак життя, що свідчать про можливість її постійного існування поза утробою матері, ми не можемо однозначно сказати, що завжди народжується жива дитина. Посягання ж на людський плід (зародок) або на труп, що помилково прийнятий за живу людину, слід кваліфікувати як замах на непридатний об'єкт або інший склад злочину, але не вбивство [10, С. 18]. Так само слід вирішувати питання при кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Якщо мати у процесі появи будь-якої частини тіла дитини намагається позбавити її життя, то відповідний висновок має зробити судово-медична експертиза. Якщо така експертиза покаже, що дитина за всіма показниками була живою, то таке діяння слід кваліфікувати як закінчений склад убивства матір'ю новонародженої дитини. Якщо ж дитина за висновком судово-медичної експертизи сама по собі народжувалась мертвою, а вона вважала, що вона посягає на життя живої дитини, то таке діяння слід кваліфікувати як замах на непридатний об'єкт. Скоєне у цьому випадку кваліфікується у відповідності до спрямованості умислу як замах на убивство матір'ю своєї новонародженої дитини [12, С. 105].

Зазначені вище позиції щодо визначення початкового моменту життя людини є далеко не єдиними у теорії кримінального права. Так, існує думка, що життя людини починається задовго до її народження, що посягання на життя плоду слід вважати посяганням на життя людини [13, С. 12-13]. Як доказ наводяться досягнення сучасної практичної медицини та науки. Так, на Сесії Ради Європи з біоетики у грудні 1996 року стверджувалось, що ембріон є людиною вже на 14-й день після зачаття. Через кілька днів після зачаття у плода формуються дихальна, нервова та травна системи. Через 18 днів починає битися серце, на 21 день приходить у дію власна система кровообігу. Через 11-12 тижнів після зачаття всі системи органів плоду повністю сформовані, він дихає, реагує на світло, тепло, шум [13, С. 12]. Все це, безумовно, доводить, що аборт – це посягання на живу істоту, і з цих позицій аборти аморальні, однак назвати його посяганням на людину у повному сенсі цього слова навряд чи можливо.

Питання оцінки абортів з точки зору кримінального права є окремою проблемою, тому у даній статті не аналізується. Вважаємо, що в ідеалі слід було б дозволити аборти лише у виключних випадках згідно з медичними та соціальними рекомендаціями, як це робиться, наприклад, в Англії, Німеччині, Португалії, Швейцарії, Фінляндії, Північній Ірландії та ін. [12, С. 104].

У статті 4 Американської конвенції про права людини від 22 листопада 1969 р., яка є чинною в багатьох країнах Південної та Північної Америки, зазначено, що право на повагу до життя кожної людини захищається законом, як правило, з моменту зачаття. У Франції життя дитини захищається законодавством через 10 тижнів після зачаття, у Данії – через 12 тижнів, у Швеції – після 20, в більшості ж країн життя юридично захищене лише після народження [4, С. 76; 16, С. 26].

Думки про початок життя людини з моменту зачаття притримується вітчизняний цивіліст С.Б. Булеца, яка визначає життя людини як «фізичний, психічний, духовний та біосоціальний стан існування людини, який виникає з моменту зачаття і продовжує існувати до моменту біологічної смерті людини, визнаної компетентними органами охорони здоров'я» [3, С. 6]. Науковець пише, що «за законодавством Угорщини, Словаччини та Чехії право на життя (як і правоздатність) виникає з моменту зачаття, якщо дитина народиться живою. Слово «якщо» свідчить про необхідну умову народження дитини живою» [3, С. 12]. В Україні ж, як відомо, цивільна правоздатність виникає з моменту народження. Таку ж точку зору відстоює у докторській дисертації Г.Б. Романовський [16, С. 27]. Російський цивіліст Є.С. Резник початком життя людини вважає момент появи ембріона [14, С. 5, 10]. Вважаємо, що такі позиції для кримінального права є неприйнятними з огляду на зазначені вище причини.

Лауреат Нобелівської премії Джеймс Уотсон запропонував охороняти життя дитини через три дні після народження [4, С. 76]. Ми вважаємо, що така пропозиція є докорінно неправильною, оскільки будь-яке посягання на життя людини до цього часу не буде вважатися кримінально караним діянням.

У американській судовій практиці досягнуто єдиної думки: народженою живою визнається дитина, яка повністю вийшла із утроби матері і має незалежну систему кровообігу [12, С. 105-106].

Не менш важливим є і визначення моменту припинення життя людини (її смерті). Вище уже зазначалося, що умисні дії, які могли заподіяти смерть, відносно померлого (трупа) слід кваліфікувати як замах на вбивство.

Відомо, що розрізняють клінічну та біологічну (церебральну) смерть. Клінічна смерть настає з моменту зупинки серця. Біологічна

смерть характеризується виникненням незворотнього процесу розпаду клітин головного мозку, припиненням життєдіяльності організму, коли відновити життєві функції організму людини вже не можна [19, С. 167].

Ще донедавна в медичній науці та судовій практиці настання смерті пов'язувалося з діяльністю серця. Але, як підкреслює проф. М.Й. Коржанський, розвиток медичної науки і техніки дав можливість поновлювати дихання і роботу серця навіть через тривалий час (були випадки через 2-3 тижні і навіть через місяць) після настання клінічної смерті [8, С. 112]. Тому тепер у медичній практиці настання смерті пов'язується не з роботою серця, а із незворотніми процесами у головному мозку і центральній нервовій системі (п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р.). Таке положення закріплено і на законодавчому рівні – Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 р. визначено, що висновок про смерть дається на підставі констатації незворотньої загибелі всього головного мозку (ст. 15). Слід відзначити, що право виділяє саме момент – юридичну фікцію. Смерть людини у науковому сенсі є не одномоментним актом, а тривалим стадійним процесом, якому, до того ж, властива індивідуально неповторна специфіка. Тому на сьогодні за основу береться лише момент смерті головного мозку. Варто погодитись із думкою Г.Б. Романовського, який наголошує на тому, що саме від медиків залежить констатація смерті. При цьому констатація смерті засвідчується лише за формально визначеними ознаками. Медицина поки не домоглась успіхів в тому, щоб визначати точно і правильно поріг переходу із буття у небуття. Це створює передусім додаткові біоетичні проблеми. Медицина та юриспруденція не повинні протиставлятися одна одній. Це науки, що мають власний «розподіл праці». Не можна медичні проблеми вирішувати лише за допомогою юриспруденції, неприпустимо підходити до розуміння юридичних правил виключно крізь призму сучасної медицини [16, С. 30].

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити наступні висновки:

1. Під початком життя у кримінальному праві слід вважати той момент початку фізіологічних пологів, коли плід стало видно із утроби матері (і таким чином сам по собі він став доступний для посягань) і при цьому дитина виявляє ознаки життя.
2. Моментом припинення життя у кримінальному праві слід вважати біологічну смерть, за якої припиняється діяльність центральної нервової системи і у корі головного мозку настає

незворотній розпад білкових тіл, в результаті чого відновити життєдіяльність організму уже неможливо.

3. Нині на законодавчому рівні визначено юридичні межі закінчення життя, але межі його початку залишились невизначеними, що викликає суперечності. Конкретне визначення юридичних меж початку життя на законодавчому рівні надасть змогу точно встановлювати, з якого моменту людський ембріон став суб'єктом права на життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородин С.В. Преступления против жизни. – М.: Юристъ, 1997. – 356 с.
2. Бояров С. Проблемы определения начала жизни человека в уголовном праве // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 13-14.
3. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.03) / ОНЮА. – Одеса, 2005. – 24 с.
4. Дзюба В.Т. Деякі питання кримінальної відповідальності за вбивство за кримінальним законодавством України // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. Харків 22-23 квітня 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 72-78.
5. Домбровська О.В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.02) / НАВСУ. – К., 2005. – 19 с.
6. Домбровська О.В. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони життя людини // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. Харків 22-23 квітня 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 42-44.
7. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. – М., 1961. – 278 с.
8. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 592 с.
9. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
10. Макринская В.И. Вопросы уголовно-правовой защиты права на жизнь (сравнительно-правовые аспекты): учебное пособие. – М.: ООО «Издательский дом «Буквовед», 2006. – 130 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с.

12. Нуркаева Т.Н. Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами: вопросы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 254 с.
13. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 465 с.
14. Резник Е.С. Право на жизнь: гражданско-правовые аспекты: Автореф. дисс. ... к.ю.н. (12.00.03) / Уральская государственная юридическая академия. – Екатеринбург, 2007. – 27 с.
15. Рогова О.Г. Право на життя в системі прав людини: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.01) / НЮАУ ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 21 с.
16. Романовский Г.Б. Теоретические проблемы права человека на жизнь: конституционно-правовое исследование: Автореф. дисс. ... д.ю.н. (12.00.02) / Государственный научно-исследовательский институт системного анализа Счетной палаты Российской Федерации. – М., 2006. – 64 с.
17. Соловйов А.В. Право людини на життя: цивільно-правові аспекти: Автореф. дис. ... к.ю.н. (12.00.03) / ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 19 с.
18. Сташис В.В., Бажанов М.І. Особа – під охороною кримінального закону. – Х.: Право, 1996. – 225 с.
19. Судебная медицина. Учебник для вузов / Под ред. проф. В.В. Томилина. – М.: ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 376 с.
20. Уголовное право России: Учебник для вузов. В 2 т. / Под ред. А.Н. Игнатова и Ю.А. Красикова. Часть Особенная. – М.: НОРМА-ИНФРА – М, 1998. – 795 с.
21. Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. – М., 1948. – 214 с.

Наукове видання

ІННОВАЦІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

*Збірник наукових статей за матеріалами
XV Міжнародної науково-практичної конференції
6-9 листопада 2007 року*

Відповідальний редактор *В.В. Бунда*

Упорядкування *К.М. Мовчан*

Коректура *Т.М. Алексєєва*

Комп'ютерний набір *О.В.Клименко*

Верстка *Н. Полянська*

Обкладинка *В. Шек*

Оригінал-макет виготовлено в «Поліграфцентрі «ЛІРА»

Підписано до друку 15.04.2008. Формат 64×90/16. Папір офсетний.

Друк різнограф. Ум. друк. арк.26,5. Гарнітура Minion Pro.

Замов. № 478. Наклад 300 прим.

«Поліграфцентр «ЛІРА»:

88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25, тел./факс (0312) 61-54-99.

Серія ЗТ № 24 від 07 листопада 2005 р.

І 89 Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід: Науковий вісник Закарпатського державного університету. Спеціальний випуск /Упорядкування К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008. – 396 с.

ISBN 978-966-2195-06-4

Вісник містить наукові статті, підготовлені на основі доповідей, проголошених та обговорених на ХУ Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід», проведеної Закарпатським державним університетом спільно з Міністерством освіти і науки України, Закарпатською обласною державною адміністрацією та Академічним науковим товариством ім. М. Балудянського (Словацька Республіка) 6-9 листопада 2007 року відповідно до Плану проведення науково-методичних конференцій та науково-практичних семінарів з проблем вищої освіти і науки професорсько-викладацького складу в системі МОН України від 02.02.2007 року, № 1/9-50 та відповідного розпорядження голови Закарпатської облдержадміністрації.

**ББК 72.4+74/58
УДК 378(477)**